

Wisner, Henryk

"Lietuvos Istorijos Metraštis, t. 1-5", Vilnius 1971-1975 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 69/2, 352-355

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Dziwne wydaje się, że przy tych niedostatkach Hiszpanie jednak zdołali sprowadzić dużą ilość murzyńskich niewolników. Już konkwistadorzy korzystali z usług Murzynów, tak np. u boku Vasco Nunez de Balboa widzimy *ladino* (ochrzczony niewolnik afrykański, który mówił po hiszpańsku i został sprowadzony do Ameryki z Hiszpanii). *Ladinos* biorą również udział w kampanii Fernanda Cortésa w Meksyku. Murzyński niewolnik Juan Valiente walczył u boku Diego de Almagro i Pedro de Valdivia i za swoje zasługi otrzymał posiadłość ziemską w okolicach Santiago. Autor wskazuje również na aktywny udział Murzynów w walkach o niepodległość Ameryki Łacińskiej. Bohater narodowy Argentyny, Chile i Peru, Juan José de Martín tak miał powiedzieć o oddziałach murzyńskich w jego wojsku: „Najlepszym żołnierzom piechoty, jakiego posiadam, jest Murzyn i Mulat”.

Niemniej główną rolę jaką miał spełnić Murzyn w Ameryce, nie tylko hiszpańskiej, było zatrudnienie go jako siły roboczej, co autor szczegółowo omawia w pozostałych rozdziałach części pierwszej książki.

Od chwili ukazania się monografii Harry Johnstona, „The Negro in the New World” (1910) trwa dyskusja dotycząca pytania: czy system niewolniczy w Ameryce Łacińskiej był łagodniejszy niż w Stanach Zjednoczonych? Na ten temat wypowiadali się m.in. Frank Tannenbaum, David B. Davis i inni. Autor omawianej monografii słusznie twierdzi, że nigdy jeszcze w dotychczasowych rozważaniach nie ustalono na jakich zasadach można by porównać te dwa systemy niewolnicze. System panujący w Stanach Zjednoczonych był systemem statycznym, słabo zróżnicowanym ekonomicznie i prawie jednolitym. System hiszpański zależny był od regionu, tradycji czy też religii. Różnorodność tego systemu wynikała niewątpliwie z ekonomicznego zróżnicowania hiszpańskiej gospodarki kolonialnej — inaczej musiała wyglądać praca niewolnika w kopalni miedzi w Cocorote w Wenezueli, a zupełnie inaczej na rancho w Cordobie w Argentynie.

Walorem książki Routa jest ukazanie w drugiej jej części miejsca i roli ludności murzyńskiej w poszczególnych krajach Ameryki hiszpańskiej, także tam gdzie niejednokrotnie pomija się milczeniem istnienie mniejszości murzyńskich.

We wspomnianym stereotypie Argentyna jest uważana za kraj o zdecydowanej większości ludności białej. W początkach XIX wieku szacowano ludność murzyńską na około 35 tysięcy, w tym 20 tysięcy wolnych. W 1822 r. 25% ludności Buenos Aires stanowili Murzyni, a na podstawie spisu z 1971 r., liczba Murzynów w Buenos Aires wynosi około 35 tysięcy, a więc tylko ułamek procenta. Dane te dowodzą, że mimo stereotypu „białej” Argentyny istniał i istnieje pewien odsetek ludności murzyńskiej, który to fakt był często tajony przez źródła argentyńskie. Uważa się nawet, jak to stwierdza Rout (za niektórymi autorami argentyńskimi), że ani *gauchos*, ani Rodolfo Valentino nie byli twórcami słynnego tanga argentyńskiego. Jego zdaniem taniec ten stworzyli Afro-Argentyńczycy.

Praca ta oparta jest na szeregu monografii dotyczących poszczególnych krajów Ameryki Łacińskiej oraz na materiale źródłowym, głównie na dokumentach opublikowanych przez Elizabeth Donnan („Documents Illustrative of the History of the Slave to America”) i przez Richarda Konetzke („Colección de documentos para la historia de la formación social de Hispano-America”). Przez swą olbrzymią bazę faktograficzną książka może stanowić kompendium wiedzy o sprawach mało badanych przez historiografię.

Krzysztof Rómmel

Lietuvos Istorijos Metraštis t. I—V, „Mintis”, Vilnius 1971—1975, ss. 206, 298, 283, 221, 145.

Tom I Rocznika Historii Litwy ukazał się w roku 1971, tom V — u schyłku 1976. Każdy z tomów zawiera dział artykułów i komunikatów, źródeł, recenzji, biblio-

graficzny oraz kronikę życia naukowego. *In memoriam* znalazło się w tomie III (1973) i IV (1974). Całość publikowana jest w języku litewskim (koniecznie wydaje się pisanie nazw i nazwisk — choćby w nawiasie — w brzmieniu oryginalnym), artykuły opatrzone są streszczeniami w języku rosyjskim, karta tytułowa, spis treści oraz krótkie omówienie zawartości tomu podane w językach angielskim, litewskim, niemieckim i rosyjskim. Źródła publikowane są dwukrotnie — w języku oryginału oraz w przekładzie na język litewski.

Rocznik — nakład 2000 egz. — redaguje Kolegium, na czele którego stoi Bronius Vaitkevičius, wydaje — Lietuvos TSR Mokslų Akademija Istorijos Institutas (Instytut Historii Akademii Nauk Litewskiej LSRR) a od roku 1973 także Lietuvos TSR Istorijos Problemine Taryba (Naucznyj Sowiet po Problemam Istorii Litowskiej SSR).

Na zawartość poszczególnych tomów składają się prace z zakresu archeologii, etnografii, historii, historii sztuki Litwy począwszy od czasów najdawniejszych po współczesność. Winno to sprzyjać, jak głosi artykuł programowy zamieszczony w tomie I, popularyzacji osiągnięć historyków litewskich, prezentowaniu dorobku — z zakresu jej dziejów — uczonych innych krajów, naukowej krytyce też litewskiej historiografii burżuazyjnej. Oznacza, że i *polonica*, choćby z racji złożonego w przeszłości charakteru stosunków polsko-litewskich, nie mogą być — i nie są — na łamach pisma ewenementem.

W tomie I Juozas Jurginis zamieścił artykuł poświęcony przyczynom upadku Wielkiego Księstwa Litewskiego („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žlugimo priežastys”). Scharakteryzowawszy pokrótce dominujące w tym względzie stanowiska, a także bieg wydarzeń, dochodzi do wniosku, że zadecydowały czynniki wewnętrzne, przede wszystkim dysproporcja pomiędzy ogromem terytorialnym państwa a słabością — liczebną — narodowości litewskiej. Gani brak dążeń do włączenia w skład państwa ziem zamieszkałych przez ludność litewską. Wyjątek stanowił Kiejstut, który w toku rozmów z Ludwikiem Węgierskim (1351) i cesarzem Karolem IV (1358) godził się na oddanie Krzyżakom ziem ruskich w zamian za rozciągnięcie granic państwa litewskiego na północny zachód. Witold w ślady ojca nie poszedł. Granice oparł o Morze Czarne. Unię polsko-litewską J. Jurginis uznaje za niekorzystną dla obu stron, uważa jednak, że sam akt z roku 1569 nie może być traktowany jako kres państwowości litewskiej — ta obumierała przez cały wiek XVII i XVIII. Wskazuje na trwanie poczucia odrębności litewskiej, choć nie towarzyszyło mu dążenie do utworzenia odrębnego państwa i sprzeciwia się określaniu związku Litwy z Polską jako unii lub federacji.

W tym samym tomie I Mečys (innym razem: Mečislovas) Jučas pisze o krytyce pańszczyzny na Litwie na przełomie wieków XVIII i XIX („Baudžiovos kritika Lietuvoje XVIII a. pabaigoje — XIX a. pradžioje”). Zwraca uwagę na wpływ fizjokratów francuskich w Litwie i niewytworzenie koncepcji, która łączyłaby kwestię wyzwolenia chłopów oraz własności ziemi. Krytykując pańszczyznę nie kwestionowano prawa szlachty do posiadanych dóbr.

Antanas Tyla omawia udział emigrantów litewskich w Komunie Paryskiej („Lietuvos emigrantai Paryžiaus Komunoje”). Ściślej — wywodzących się z Litwy oraz Litwinów (*lietuvių bei politinių emigrantų iš Lietuvos*). Pomija, niestety, kwestię kryterium zasygnalizowanego podziału, nie dokonuje go, zwraca uwagę, że dane liczbowe nie są ani pełne, ani w pełni wiarygodne. Mało dokładny jest mianowicie zasięg geograficzny pojęcia Litwa, tymczasem określając pochodzenie podawano np. Litwa, Żmudź, gubernia wileńska, kraj wileński, województwo augustowskie itp.

Spośród kilkuset, w Komunie Paryskiej wzięło udział 17, których określić można mianem Litwinów lub z Litwy wywodzących się (*iš Lietuvos kilusių arba lietuvių*), wśród nich Walery Wróblewski. Jego wpływ, autor uznaje za decydujący dla po-

stawy innych. Zwraca uwagę, że przeciwko komunardom walczyć musieli powołani do służby w wojsku pruskim Litwini z Małej Litwy. Praca ta oparta jest na publikacjach autorów polskich, litewskich, radzieckich.

Tom II przynosi interesujący artykuł o przenoszeniu wydawnictw RSDRP przez litewskich *knygnešiai* („Lietuviu knygnešiai ir RSDDP literatūra (ligi 1904 m.)”), którego autorem jest Vytautas Merkys. Pierwsza wiadomość o przechwyceniu transportu przez władze carskie pochodzi z czerwca 1899 roku, między innymi znaleziono prace Diksztejna, Lenina. Zasluga autora pozostaje nakreślenie, w oparciu o źródła archiwalne, zasięgu ruchu i jego znaczenia dla rozpowszechnienia literatury marksistowskiej w Rosji — m.in. „Iskry”.

Bezpośrednio do dziejów Polski odnosi się artykuł, w którym autorka, Regina Žepkaitė, omawia zaostrenie się sporu polsko-litewskiego w roku 1927 oraz postawę zajęta podówczas przez Związek Radziecki („Konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos paaštrejimas 1927 m. ir Tarybu Sąjungos pozicija”). Autorka sądzi, że analiza sytuacji w roku 1927 dokonana na podstawie materiałów archiwalnych dowodzi, iż Litwa znalazła się w obliczu groźby ataku oddziałów polskich. Uznaje, że spór był sprzeczny z nasilającą się w latach 1925—1927 antyradziecką polityką państw imperialistycznych, zwłaszcza Anglii. Dochodzi do wniosku, że na pokojowym rozstrzygnięciu konfliktu zaważyło stanowisko ZSRR, który udzielił pomocy Litwie także na forum Ligi Narodów, chociaż sam nie był jej członkiem. Pomoc wyraziła się w: 1. Propozycjach składanych rządowi litewskiemu wydania oświadczenia o przerwaniu stanu wojny z Polską. 2. Przedstawieniu w rozmowach prowadzonych z dyplomatami francuskimi i włoskimi propozycji rządu radzieckiego, co do sposobu rozstrzygnięcia sporu. Podkreśleniu, że nie należy zmuszać Litwy, aby wyrzekła się praw do Wilna. 3. Staraniach podjętych podczas grudniowej sesji LN a zmierzających do nadania rezolucji Ligi formuły możliwej do przyjęcia przez Litwę.

W tomie III Mečislovas Jučas omawia treść uchwały sejmików litewskich w wieku XVIII („XVIII a. socialines ir politines problemos Lietuvos povietų seime-liuose”). Wskazuje na zrozumienie potrzeby reformy państwa, acz z zachowaniem odrębności WKsLit., wykazuje odmiennosc — w kwestii chłopskiej — postawy szlachty żmudzkiej, pisze o sporach z duchowieństwem. Artykuł oparty jest na źródłach archiwalnych — wykorzystano około 70 instrukcji sejmikowych, choć szkoda, że tylko z powiatów: kowieńskiego, trockiego, upickiego, wileńskiego, wilkomierskiego oraz Księstwa Żmudzkiego.

W tomie IV — dwa artykuły z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego doby Rzeczypospolitej. Zigmantas Kiaupa pisze o wyborach wójta kowieńskiego w wieku XVI—XVIII („Vaito rinkimas Kauno magistrato XVI—XVIII a.”), Eduardas Gorodeckas na przykładzie powiatu grodzieńskiego omawia spory o ziemię w dobie reformy włóczęj („Didžieje kunigaišče valstiečių i šlektos ginčai del žemes valakų reformos metu”).

W tomie V dominują prace związane z dziejami rewolucji 1905 roku w Litwie. Leonas Mulevičius pisze o kwestii agrarnej w przededniu rewolucji („Agrarinis klausimas Lietuvoje 1905 metų revoliucijos išvakarese”), Edvardas Vidmantas — o prasie socjaldemokratycznej wydawanej na hektografie („Hektografuoti Lietuvos socialdemokratų periodiniai leidiniai (1897—1905) — darbininku judejimo istorijos šaltinis”), a Emilija Griškūnaitė przedstawia walkę rewolucyjnej socjaldemokracji litewskiej o zjednoczenie klasy robotniczej Litwy („Lietuvos revoliucinių socialdemokratų kova del darbininkų klases vienybes 1905 metais”).

Spółród publikacji źródłowych wyróżniają się materiały do dziejów męnnictwa litewskiego 1663—1667 zamieszczone w tomie III. Wartościowe jest obszernie wprowadzenie Stasysa Janušonisa. Bardzo interesujący memoriał pełnomocnika niemieckiego w Litwie, E. Zimmerlego, o pracy politycznej w okresie od października

1918 roku do czerwca 1919 opublikował Bronius Vaitkevičius (t. IV). W tym samym tomie Irena Petrauskienė publikuje materiały do dziejów Akademii Wileńskiej — korespondencję w sprawie utworzenia katedry prawa i medycyny.

W tomie V Antanas Tyla przedstawia uchwały, jakie na wspólnych zebraniach podejmowali w dobie rewolucji 1905 roku chłopci i starostowie birżańscy a Vincas Kryževičius — instrukcję dla przedstawicieli Kowna oraz miast powiatu kowieńskiego i preńskiego na sejm 1791 roku.

W dziale recenzji zamieszczono dwie recenzje syntetyczne — „Studiów Źródłoznawczych” (t. I—XVII, Vytautas Raudaliūnas) oraz „Odrodzenia i Reformacji w Polsce” (t. X—XVI, Inge Lukšaitė), ponadto przegląd prac poświęconych powstaniu styczniowemu (Vladislovas Bukuličius) i kilkanaście recenzji wydawnictw źródeł, monografii, a nawet artykułów (m.in. J. Bardacha, W. Gostyńskiej, M. Kosmana, P. Łossowskiego, A. Skrzypka). Prezentowano prace z zakresu archeologii, historii prawa, szkolnictwa, dziejów politycznych.

Recenzje monografii mają charakter informacyjny — stanowią *de facto* streszczenia. Niekiedy recenzent zwraca uwagę na błędy faktograficzne, rzadziej podejmuje polemikę. Ta ostatnia obraca się zwykle wokół oceny Taryby, jej genezy, stopnia zależności od Niemiec — przebiegu rozmów litewsko-radzieckich w roku 1926, ustroju państw bałtyckich. Wszystko to jednak sprzyja pogłębieniu znajomości — i obecnie bardzo znacznej — polskiego piśmiennictwa historycznego a przynajmniej tej jego części, która odnosi się mniej lub bardziej bezpośrednio do dziejów Litwy.

Rocznik Historii Litwy należy do pism stosunkowo młodych. Nie przeszkadza to, że wśród innych zajmuje miejsce stosunkowo wysokie. Składając z okazji ukazania się tomu V gratulacje jego twórcom pozostaje życzyć im jedynie równie owocnej pracy w przyszłości.

Henryk Wisner

Daniel Stone, *Polish Politics and National Reform, 1775—1788*, East European Quarterly, Boulder. Distributed by Columbia University Press, New York 1976, s. 122.

Książka niniejsza stanowi skróconą wersję rozprawy doktorskiej, która powstała m.in. w Polsce, gdzie autor przebywał jako stypendysta. Ów pobyt zaowocował pracą opartą przede wszystkim na polskich archiwaliach, źródłach drukowanych a także w literaturze przedmiotu. Wysiłek wspomagany opieką naukową prof. A. Zahorskiego, przyczynił się do prezentacji polskiego dorobku, zachęcając, być może, innych badaczy do korzystania z analogicznych możliwości.

Rozprawa wtajemnicza obcego czytelnika w tajniki polskiej polityki i polskich rozterek poczynawszy od zmięzchu ostatniego Sasa aż po abdykację Stanisława Augusta. Konstrukcja, jak sądzę, została podyktowana wymogami rynku amerykańskiego: stąd zapewne próba naszkicowania całokształtu polskich perypetii doby stanisławowskiej. Wydaje się, iż autor dobrze i solidnie wywiązał się z tego trudnego zamierzenia.

Rzecz składa się z siedmiu części. Pierwsza, stanowiąca wprowadzenie, omawia pokrótce rozmaite idee reformatorskie, by skoncentrować się na genezie i charakterze stronnictwa królewskiego. Dla czytelnika polskiego niektóre ujęcia związków przyczynowych mogą zdawać się zbyt klarowne, zwłaszcza w chwilach uogólnień. Uwaga taka dotyczyć może np. takiej myśli: *In 1774, Stackelberg decided to ally himself with Stanisław August. The king enthusiastically accepted Stackelberg's overtures. He became Russia's prime agent in the hope of coopting her.* Powołanie się na pamiętniki Stanisława Augusta nie do końca roztrygna wątpliwości takie-